

Werken aan een rijk taalklimaat

Woordenschat in een stroom- versnelling

De coronacrisis heeft een grote impact gehad op de taalontwikkeling van bepaalde groepen leerlingen. PM'ers en leerkrachten hebben de sleutels in handen om bij te dragen aan het verminderen van de kansengelijkheid. Hoe kunnen ze alle kinderen een goede basiswoordenschat meegeven?

TEKST MARIANNE VERHALLEN BEELD TOM VAN LIMPT

Veel leerkrachten zien dat de verschillen tussen kinderen zijn toegenomen, en daarmee ook de kansengelijkheid in het onderwijs (SER-rapport, 2021). Juist op jonge leeftijd kunnen kinderen veel en snel woorden leren. Dat is de beste tijd om actie te ondernemen (Neuman & Wright, 2014).

Verschillen tussen kinderen

In diverse sociale milieus zijn er enorme verschillen in woordaanbod (Hart & Rightly, 1995; Gilkerson e.a. 2017). Het ene kind wordt thuis aangesproken in de trant van 'drink je melk op'. Het andere kind hoort daarbij: 'Melk is gezond, weet je nog? Daar zitten veel vitamientjes in. Daar word je sterk van.' Ook zorgen en stress blijken sterk van invloed te zijn op de mate waarin en de manier waarop ouders met hun kinderen praten (Sylvestre et al., 2012). Ouders die zich zorgen maken over hoe ze de boodschappen van die dag kunnen betalen, hebben minder ruimte om met hun kind een taalrijk gesprekje te voeren over de vraag in welke winkels ze die kunnen gaan kopen.

Al die verschillende taalsituaties thuis leiden tot woordenschatverschillen die van sterke invloed blijken op het functioneren van kinderen in de klas. Kinderen met voldoende woordkennis begrijpen wat er gezegd wordt en kunnen aangeven wat ze denken, voelen of nodig hebben. Maar een kind met woordenschattekort snapt vaak niet waar het over gaat,

voelt zich minder op z'n gemak en onzeker. Het zal zich terugtrekken of zich juist laten gelden door druk en ongericht gedrag (zie ook Snip in *HJK*, 2017), omdat ze niet goed mee kunnen komen in de verbale communicatie en daarmee deels buitengesloten worden. Onderzoek wijst uit dat kinderen met een grotere woordenschat beschikken over betere sociale vaardigheden (Monopoly & Kingston, 2012), minder gedragsproblemen vertonen (Hooper, 2003) en hogere schoolresultaten behalen (Duncan et al, 2007). Als we niet ingrijpen zullen de aanvankelijke verschillen tussen kinderen alleen maar groeien. Woordenschatuitbreiding is cumulatief en je leert woorden in een soort 'zwaan-kleef-aanproces'. Een voorbeeld: Als je het woord 'bijtrot' niet kent en je hoort dat het lekkerder is dan andijvie, dan kun je dit woord bij het woordcluster 'andijvie-groente' aanhaken. Maar ken je ook het woord 'andijvie' niet, dan mis je die kans. Dat zien we dus ook bij kinderen: hoe meer woordkennis ze hebben, hoe makkelijker ze nieuwe woorden bijleren. In de literatuur spreekt men van een Mattheüs-effect (Stanovich 1986), waarbij de rijken steeds rijker worden en de armen daardoor steeds meer achterop raken. Daarom is het zo belangrijk om kinderen zo snel mogelijk de inhaalslag te laten maken. Willen we de minder kansrijke kinderen een goed toekomstperspectief bieden, dan moeten we keihard inzetten op woordenschatontwikkeling, als basis voor hun verdere schoolcarrière. ►

Leerkrachten zijn in de groep de hele dag bezig met allerlei talige activiteiten

Marianne Verhallen

promoveerde op woorden-
schatontwikkeling en
werkte bij de Universiteit
van Amsterdam, de Pabo in
Haarlem en Rezulto. Ze
publiceerde verschillende
boeken over taalonderwijs
en verzorgt teamtrainingen
op basisscholen

► **Welke woorden?**

Allereerst rijst de vraag welke woorden we de kinderen moeten aanbieden. Natuurlijk de woorden die kinderen niet kennen, die zinvol zijn om te leren én die ze vaak tegenkomen. Gelukkig zijn er verschillende frequentielijsten beschikbaar, waarbij geteld is hoe vaak woorden voorkomen in het taalgebruik en in de teksten voor allerlei leeftijdsgroepen. Voor de kleuters is er een Basislijst (BAK, 2009) van de 3000 meest frequente schoolwoorden, met woorden als ‘groenten’ en ‘gezond’, maar ook ‘moment’ en ‘probleem’. Zo’n wetenschappelijk vastgestelde basiswoordenschat kan dienen als een gelijke startverzameling voor alle kinderen in groep 1 en 2 (Mulder e.a., 2009). Je hoeft niet te piekeren over wat belangrijk is voor kinderen om te leren: dat voorwerk is al verricht. De vraag is alleen hoe je al die woorden het beste aan de orde kunt laten komen en zo zorgt voor een gemeenschappelijke woordenschat?

Woordenschat uitbreiden

Kinderen zijn snelle woordleerders en leerkrachten zijn in de groep de hele dag bezig met allerlei talige activiteiten: bij interactief voorlezen, taalstimulerende gesprekken in de grote en kleine kring en taal-denkactiviteiten. Ook rollenspel waarin kinderen woorden in een functionele context van het spel gebruiken, al dan niet onder begeleiding van de professional die nieuwe woorden inbrengt, biedt veel kansen. Het is geruststellend om te zien dat kinderen daaruit nieuwe woorden oppikken. Maar geldt dat voor alle kinderen? En is dat wel genoeg? Neuman & Wright (2014) wijzen op bestaande mythes in de onderwijspraktijk, die door onderzoek gelogenstraft worden. Mythe 1 is dat kinderen een

soort woordspunnen zijn, die moeiteloos nieuwe woorden opzuigen. Mythe 2 is dat we in het onderwijs de hele tijd met woorden bezig zijn en daarmee voldoende aanbod geven. Kinderen lijken snel woorden op te pikken, maar om een woord goed te leren zijn meerdere ontmoetingen nodig, waarbij de betekenis kennis zich stap voor stap verdiept. Onderzoek wijst uit dat onderbouwleerkrachten wel vaak woorden aanbieden, maar daar onvoldoende op terugkomen (Neuman & Wright, 2014). Om kinderen de benodigde inhaalslag te laten maken, zijn er twee insteeken: *expliciete instructie* (het direct aanleren van woorden) en het bevorderen van *incidenteel leren* door een rijk taalklimaat te bieden, met een goed afgestemd taalaanbod en veel spreekkansen.

Niet ‘óf-óf’ maar ‘én-én’

Beide invalshoeken (incidenteel en intentioneel) liggen in elkaars verlengde. Het ene kan niet zonder het andere. Je kunt er niet van op aan dat incidenteel alle woorden voldoende aanbod komen en door alle kinderen worden opgepikt. Juist de kinderen met een minder ontwikkelde woordenschat hebben extra steun nodig, omdat ze tegen te veel onbekende woorden aanlopen. Je helpt ze enorm door systematisch welgekozen woorden uit te lichten en expliciet aan te bieden voorafgaande aan de activiteit. Hun woordenschat wordt daarmee niet alleen stelselmatig vergroot, het opent ook de weg naar het incidentele leren tijdens de activiteit. De kinderen begrijpen waar het over gaat en in het rijke taalklimaat kunnen ze nieuwe betekenissen en andere, verwante, woorden aanhaken. Expliciete instructie roept soms beelden op van aparte lesjes en rijtjes losse woorden en ‘drills’. Dat past niet alleen totaal niet bij het kleuteronderwijs, het is ook een weinig effectieve manier van woordenschat uitbreiden (Blachowicz e.a., 2006). Expliciet woordenschatonderwijs kan en moet (!) heel speels, uitdagend en enthousiasmerend zijn. En vooral kort en krachtig. Met een intentionele en incidentele insteek dus. De leerkracht creëert een rijke context

Rollenspel waarin kinderen woorden in een functionele context van het spel gebruiken, biedt veel kansen

met visuele ondersteuning, waarin de woorden in onderling betekenisverband voor het voetlicht komen. Alle kinderen krijgen de betekenissen duidelijk voor ogen doordat ze worden uitgebeeld en uitgelegd met behulp van een simpele betekenisomschrijving. Daarna maken de kinderen zich de woorden eigen en experimenteren ze met het gebruik. Daarvoor is weer de taalrijke omgeving nodig: in de kwaliteitsvolle interactie kunnen kinderen nieuwe toepassingscontexten en betekenissen ontdekken en tegelijkertijd weer nieuwe woorden aanhaken. Het incidenteel leren wordt versterkt en woordenschat werkt als een vliegwiel: er ontstaat een actieve betrokkenheid en alle kinderen kunnen meepraten en meedoen.

Gouden combinatie

Bij het thema Ruimte en Tijd selecteert juf Kim vooraf een aantal belangrijke woorden die in de latere onderwijsactiviteiten terugkomen (*de afstand-het begin-het eind*). Ze biedt de woorden kort en krachtig aan in een

hinkelspelletje, waarin ze de woordbetekenissen zichtbaar maakt met twee stoelen (begin en eind) en de afstand daartussen met een lijn markeert. Al hinkelend herhaalt ze enkele keren de uitleg en de uitbeelding ('de afstand is het stuk tussen het begin en het eind'). Na een korte demonstratie kiezen de kinderen zelf een begin en eind en proberen de hele afstand te hinkelen (of springen, of voetje voor voetje te lopen). Ze ontdekken dat afstand een relatief begrip is. De woorden hangt Kim op de woordmuur, zodat iedereen ze kan bekijken.

Nu worden de kinderen in kwaliteitsvolle interactie uitgedaagd om in tweetallen de betekenissen verder uit te diepen op basis van openingsvragen als: Hoe ga je om met de afstand van je huis naar school (hinkelend, met de auto, lopend?); en met de afstand van huis naar Amerika? Je hebt een begin in afstand, maar ook in tijd. Wat doe je aan het begin van de (school)dag? En aan het eind? Kunnen we ook op een andere manier beginnen?

In de dagen daarna selecteert Kim nieuwe woorden (*dichtbij-veraf-in de verte*) die ze terug laat komen in verschillende contexten en vormen: de pauze gaat beginnen en de regen is geëindigd; Ray mag aan het eind van de dag het digibord uitzetten. Natuurlijk komen bij het interactief voorlezen van *Papa pak je de maan* de woorden terug. Kim vraagt de kinderen het eind van het verhaal te voorspellen en ze voert een taaldenkgesprek over perspectief (waarom op afstand alles kleiner lijkt). In de taalrijke klas vinden we verder: een vertel- of thematafel met uitnodigende voorwerpen, plaatmateriaal en bladerboeken; hoeken met speelgoedmateriaal; eventueel spelscripts om het samenspel te stimuleren; een luisterhoek met liedjes, versjes en voorleesverhaaltjes; een woordmuur. Zo kunnen de kinderen de woorden toepassen en verdere verbindingen leggen met nieuwe woorden die ze tegenkomen in de context (bijvoorbeeld: *op weg, onderweg, omweg*). Kim ziet dat de kinderen de woorden diep en grondig hebben begrepen en deze zowel passief als actief inzetten bij allerlei leeractiviteiten.

Extra aandacht

Door in te zetten op een breed scala van woordenschatactiviteiten in een rijk taalklimaat kunnen leerkrachten en PM'ers een belangrijke bijdrage leveren aan de inhaalkansen van kinderen die het risico lopen op achterstanden. Die extra aandacht is echt noodzakelijk.

De literatuurlijst is te vinden op:
www.hjk-online.nl/artikelen

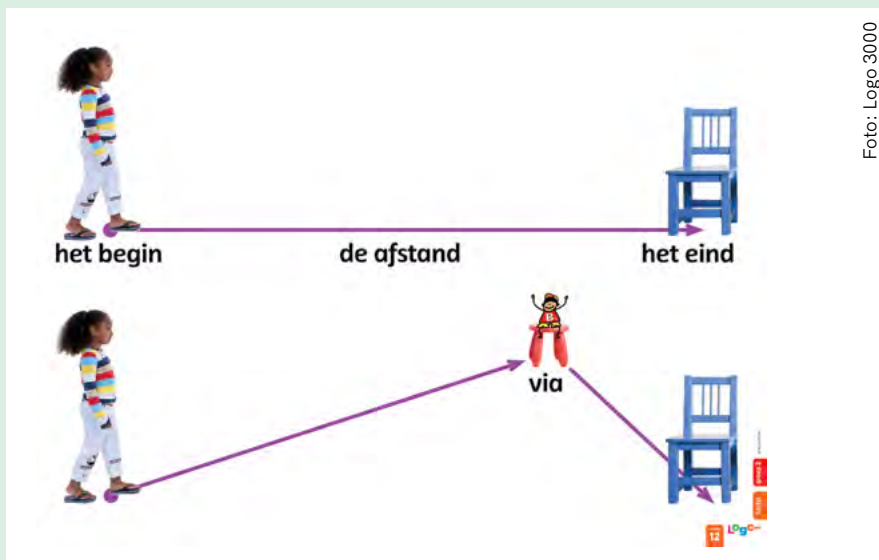
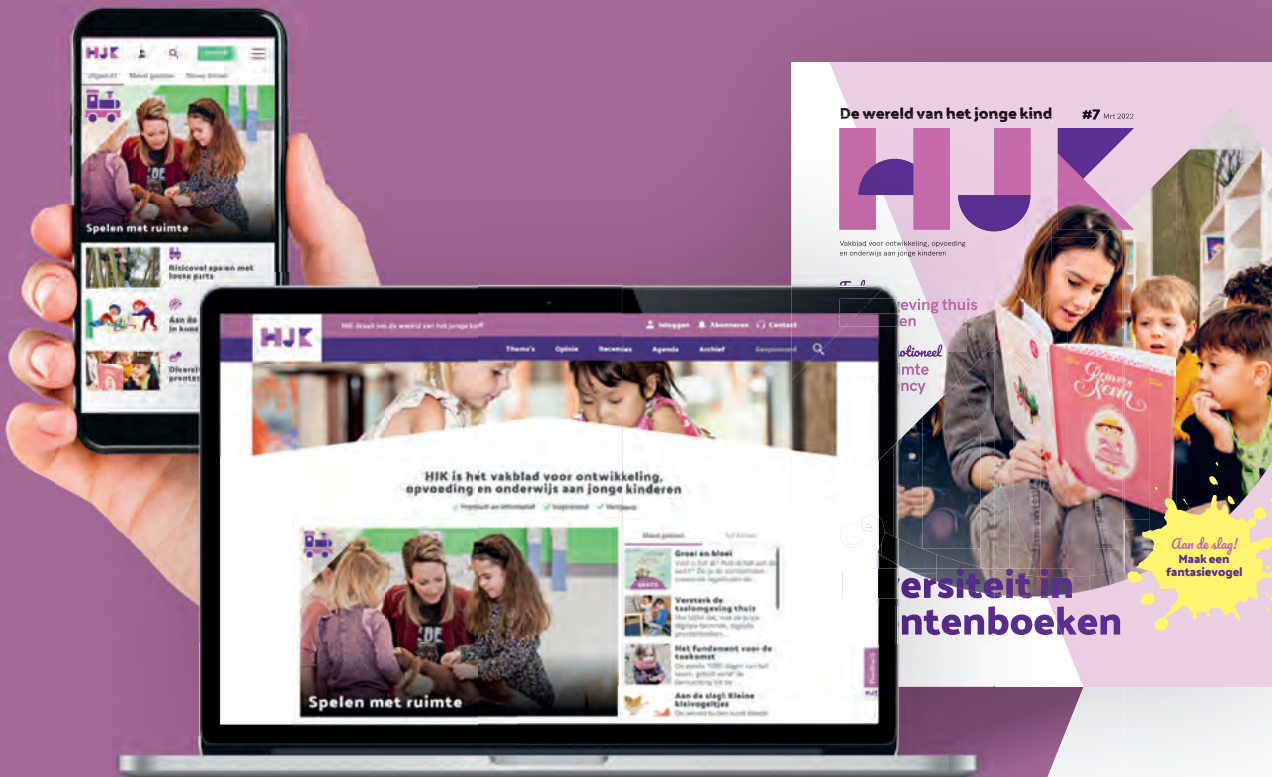

Foto: Logo 3000

Blijf op de hoogte van de ontwikkelingen rondom het jonge kind

Neem een (online) abonnement op HJK

- + Alles over de ontwikkeling, opvoeding en het onderwijs aan jonge kinderen
- + Betrouwbare vakinformatie
- + Voor en door onderwijsprofessionals

Meer weten?

Ga naar hjk-online.nl of bel 088-2266691